

*Govorniki na otvoritvi razstave **Fragmenti pretrganega časa – neizvedeni projekti turistične arhitekture v Muzeju za arhitekturo in oblikovanje**, 15. 4. 2016.*

hajajo nekateri najpomembnejši arhitekti tistega časa, kot so Adolf Loos, Josef Schulz, Carel Seidl, Alfred Keller in drugi.

Zgodovina kopališč, kopališke arhitekture in kulture ter videz hrvaških obalnih mest bi bili povsem drugačni, če bi se kopališča ohranila in bi zgradili načrtovane kopališke zgradbe na osnovi obstoječe projektne dokumentacije, ki jo lahko občudujemo na tej razstavi in se hrani v gradbenih fondih hrvaških državnih arhivov ter drugih ustanovah.

Odprtja razstave so se poleg Gorana Crnkovića, Bojana Cvelfarja in Matevža Čelika udeležili tudi direktorji treh ustanov, ki so sodelovale v tem skupnem razstavnem projektu, člani diplomatskega zbora iz dežel, ki so bile udeležene v začetkih turizma na Jadranu – med drugimi mag. Marie Thérèse Hermges, kulturna svetnica avstrijskega veleposlaništva v Ljubljani ter direktorica Avstrijskega kulturnega foruma.

Razstavo je spremljal vsebinsko bogat katalog s prispevki obeh avtoric razstave v hrvaškem jeziku, ki daje tudi precejšen umetnostnozgodovinski prispevek z opisom in opredelitvijo turističnih zgradb, kjer so mnoge avtorje navdihovali mediteranski elementi. Hkrati pa je z bogatim slikovnim gradivom tudi povezava na mnoge časopisne vire takratnega Dunaja (predvsem strokovni časopis *Der Architekt*). Katalog zajema tudi veliko povsem tehničnih in gradbenih podatkov, kar nakazuje, da o teh objektih obstaja tudi spisovno arhivsko gradivo in različne dosedanje objave, kar nakazuje tudi obsežen seznam virov in literature.

Novico o razstavi je 15. 4. 2016 zabeležil reški časopis *Novi list*. Vsekakor pa si podobnih oblik kulturnega sodelovanja bližnjih arhivskih in muzejskih ustanov v regiji lahko samo želimo.

Mirjana Kos
Natalija Glažar

Dolga pot do krajše ceste

Razstava in zgibanka Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici. Nova Gorica, 2015

Pogled na pobočje Sabotina z vrisanimi variantami trase sabotinske ceste leta 1978. PANG 583, Zbirka fotografij, a.e. 59/2.

Razstava s pomenljivim naslovom *Dolga pot do krajše ceste* je posvečena 30-letnici odprtja sabotinske ceste, ki je zelo skrajšala in olajšala povezavo med Goriškimi Brdi in regijskim središčem v Novi Gorici. Cesta, ki povezuje ozemlj-ska roba na eni in drugi strani hriba Sabotin, velja za politično in gradbeno posebnost v svetovnem merilu. Speljana je namreč preko ozemlja dveh držav, zamisel o njeni gradnji pa se je rojevala v prepletenosti z nerešenimi vprašanji in pogajanji glede dokončne mejne črte med Italijo in Jugoslavijo. Zaradi zapletene in zares edinstvene situacije so od prvih predlogov do izgradnje ceste minila skoraj štiri desetletja.

Po mirovni pogodbi, sklenjeni v Parizu leta 1947 med takratnima državama Italijo in Jugoslavijo, je osrednji del Goriških Brd prišel v sklop jugoslovanskega ozemlja, obrobni del pa v okvir italijanske države. Takrat še začasna državna meja je geografsko in etnično celoto presekala zelo nenaravno in nesmiselno, dobesedno preko gospodarstev in domačij, in s tem jugoslovanskemu delu Brd zaprla skoraj vse naravne dohode in izhode in tudi skoraj vse ceste v goriško ravnino. Namesto prejšnje udobne in kratke povezave preko Oslavja in Ločnika so imeli Brici v novih razmerah do upravnega središča le eno samo cesto, in sicer preko prelaza Vrhovlje do oddaljenega in nepraktičnega mostišča v Plavah in od tam naprej do Nove Gorice. Prizadeti prebivalci so na te nevzdržne razmere opozarjali že takoj po priključitvi k Jugoslaviji. Leta 1952 so minis-

trstvu za zunanje zadeve v Beogradu poslali obširno spomenico z obrazložitvijo stanja in zahtevo po korekturi začasne državne meje. Že takrat so opozarjali na nujnost krajše povezave do novozgrajenega središča v Novi Gorici, a pot do realizacije tega predloga je bila še dolga. V petdesetih in šestdesetih letih sta jugoslovanska in italijanska stran ponujali številne predloge za različne variante nove ceste. V reševanje problematike so se vključila tudi lokalna politična in upravna vodstva. Potekale so strokovne razprave, raziskave terena, začetna tehnična projektiranja ter diplomatska pogajanja med obema državama za izvedbo najbolj sprejemljive trase preko pobočij Sabotina s prečkanjem dela italijanskega ozemlja. Gradnja neposredne povezave Brd in Solkana z delnim potekom ceste preko italijanskega ozemlja je bila zapisana tudi v Osimskih sporazumih, ki so bili podpisani leta 1975. Mešana jugoslovansko-italijanska komisija naj bi določila dokončno traso in pripravila pravilnik o uporabi ceste. Sledila so ponovna večletna usklajevanja. Prva gradbena dela so stekla marca 1980, decembra 1984 je bila dokončana gradnja ceste na celotni trasi, skupaj z mostom čez Sočo, 15. 6. 1985 je bilo slovesno odprtje nove ceste, poimenovane sabotinska, včasih tudi osimska oziroma briška cesta ali tudi »cesta prijateljstva«. Zadovoljstvo in veselje vseh, ki so si prizadevali za ta zahteven objekt, zlasti pa veselje Bricev, je bilo nepopisno. Eden od ključnih mož pri vodenju zadev v zvezi s cesto je čez leta o slovesnem dogodku zapisal: »Odprtje je bilo lepe, sončne nedelje, za dan češenj, spomladi leta 1985. Velika dvorana v občinski stavbi Nove Gorice je bila polna domačih in častnih gostov iz obeh držav. Izrečene so bile številne vznese- ne besede. Najbolj pa je bilo prisrčno nadaljevanje slavlja v Podsabotinskem dolu. /.../ Bila je prava ljudska veselica, vino ni teklo ravno v potokih, veselje pa je bilo neizmerno.«

Razstava v obsegu 20 panojev je bila od 18. 12. 2015 do 8. 2. 2016 na ogled v Hiši kulture v Šmartnem v Goriških Brdih, nato v avli občinske stavbe v Novi Gorici, trenutno pa v preddverju Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici. Razstavljeno gradivo začenja z mirovno pogodbo med Italijo in Jugoslavijo leta 1947 ter se zaključuje z dokumenti o slavnostnem odprtju nove ceste leta 1985. Znotraj tega obdobja so po zaporedju nastanka na ogled pisna besedila, gradbena dokumentacija, risbe in fotografski posnetki, ki odstirajo zapletena prizadevanja za rešitev velikega problema, ki je pestil briške ljudi in preko njega zaposloval meddržavno diplomacijo, državne, republiške in lokalne oblasti ter gradbeno stroko. Razstava prikazuje izbor izključno arhivskih dokumentov, ki jih o pripravah in gradnji ceste hrani Pokrajinski arhiv v Novi Gorici.

Razstavo spremlja zloženka, ki vsebuje tri vsebinske sklope: kronologijo važnejših dogodkov, osnovne podatke o cesti in mostu čez Sočo ter kratko predstavitev arhivskega gradiva na temo razstave (slednje tudi kot izhodišče za prihodnje uporabnike gradiva). Panoji in zloženka imajo za likovno podlago motiv, upodobljen na spominski razglednici, ki jo je ob odprtju ceste izdalo *Filatelistično društvo Nova Gorica*. Avtorja razstave in zloženke sta Jurij Rosa in Metka Nusdorfer Vuksanović.

Aleksandra Pavšič Milost

Pogled na gradbišče mostu čez Sočo s pobočja Sabotina junija 1984. PANG 647, Splošno gradbeno podjetje Primorje Ajdovščina, dia 10/8.

Odprtje sabotinske ceste 15. junija 1985. Čez novi most peljejo iz Solkana v Goriška Brda prvi avtomobili. PANG 104, Skupščina občine Nova Gorica, t.e. 1426, a.e. 22/4.

Spominska razglednica z motivom novega mostu čez Sočo v Solkanu. PANG 1046, Nemec Rafael, t.e. 9.